

УДК 336.64

*К. С. Тимошенко, асистент кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ВПЛИВИ НА РІВЕНЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті запропоновано методичні підходи до узагальненої оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Наведено узагальнені оцінки якісних змін рівня фінансової безпеки за результатами аналізу динаміки ВВП та фінансового результату до оподаткування. Запропоновано гіпотезу взаємозв'язку між рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та структурного співвідношення однорідних груп підприємств.

Ключові слова: фінансова безпека, ВВП, фінансовий результат до оподаткування, узагальнена оцінка, зовнішні небезпеки та загрози.

Постановка проблеми. Суттєві зміни у відтворювальній системі економіки України, що відбулися протягом 1990–2000 рр., поглибилися внаслідок деструктивного впливу останньої фінансово-економічної кризи. Глибина рецесійних явищ обумовила зменшення ефективності функціонування переважної більшості суб'єктів підприємницької діяльності, що посилило їх вразливість до сукупності загроз та небезпек. Зменшення рівня фінансової безпеки для суб'єктів підприємницької діяльності набуло системного характеру. Системність змін рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва підтверджується й їх залежністю від структурних співвідношень в економіці. Виходячи з вищезазначеного, все більш актуальним стає дослідження залежності рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва від сукупності макроекономічних впливів. Однак така сукупність макроекономічних впливів є занадто широкою, щоб бути виокремленою як самостійний об'єкт дослідження. Крім того, слід враховувати і виникнення внутрішньосистемних взаємодій між окремими макроекономічними впливами на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, що робить можливим виявлення міри і напряму впливів “за наслідками”, а не “за джерелами”. У будь-якому випадку для повноти дослідження особливостей сучасних тенденцій зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва доцільним є виявлення впливу макроекономічного середовища на рівень і спрямованість впливу зовнішніх небезпек та загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження рівня фінансової безпеки присвячена велика кількість публікацій сучасних українських науковців. Зважаючи на високий рівень актуальності досліджуваної проблеми, висвітлювались її різноманітні аспекти – починаючи від теоретичного осмислення джерел

формування фінансової безпеки, до прикладних питань управління рівнем фінансової безпеки. Об'єкти дослідження також обирались достатньо широко – від національної економіки в цілому до окремих підрозділів суб'єктів підприємництва. Так, теоретико-методологічні засади дослідження фінансової безпеки висвітлено у працях Ю. О. Амосова [1], О. І. Барановського [2], М. М. Єрмошенка [6], С. Н. Ілляшенко [7]. Питанням забезпечення фінансової безпеки підприємств присвячено дослідження М. Бердара [3], Д. Ваньковича [4], К. С. Горячевої [5], О. А. Кириченко [8], Л. С. Мартюшевої [9], І. Б. Медведевої [10] та багатьох інших.

Невирішені раніше частини проблеми. Однак дослідженню специфіки макроекономічних впливів на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва присвячено менше уваги, ніж заслуговує дане питання. Зокрема, виходячи з однорідності умов функціонування суб'єктів підприємництва в одних і тих же видах економічної діяльності, слід висунути гіпотезу стосовно існування взаємозв'язку між рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, виходячи із зовнішніх небезпек та загроз, та структурним співвідношенням видів економічної діяльності в економіці.

Метою даної роботи є узагальнена оцінка рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності у взаємозв'язку з їх структурним співвідношенням в економіці України. Об'єктом дослідження є кількісні аспекти прояву макроекономічних впливів на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Залежно від окремих завдань дослідження використано методи аналізу, конструювання та синтезу на основі системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Одним із вагомих факторів фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності є сукупність зовнішніх загроз. Така сукупність є достатньо широкою, що обумовлює необхідність глибокого якісного

і кількісного аналізу. Проте у зв'язку з широтою об'єкта дослідження завжди існує така частина загроз і небезпек, що не виявлені або перебувають у прихованому стані чи на даному етапі є несуттєвими. За певних умов зазначені загрози реалізуються у більш-менш повному обсязі. Якісний аналіз таких загроз є утрудненим, якщо виходити з точки зору самого суб'єкта підприємництва. Якщо аналіз здійснювати з надсистемної точки зору, розглядаючи суб'єкт підприємництва як відкриту економічну систему, то сукупність зовнішніх загроз, проаналізована в цілому, буде виявлена більш повно. Такі оцінки можна здійснювати з наступних точок зору: з позиції джерел виникнення загроз, з позиції наслідків загроз, з позиції процесного підходу. Кожна точка зору має власні недоліки та переваги. З позиції виникнення джерел загроз: оскільки суб'єкти

підприємництва перебувають в одному і тому ж надсистемному утворенні, то джерела загроз для кожного з них є одними й тими ж, отже, аналіз зовнішніх загроз можна провадити як аналіз економічного середовища, в якому перебувають суб'єкти підприємництва. З позиції наслідків загроз: їх реалізація найбільш повно проявляє себе у досягненні певних фінансових результатів та їх коливань в цілому для однорідної групи суб'єктів підприємництва. З позиції процесного підходу значення має механізм прояву загроз, який реалізує себе як постійна зміна зовнішніх умов діяльності суб'єкта підприємництва.

Виходячи з вищезазначеного, пропонується наступний порядок оцінки сукупності зовнішніх загроз фінансовій безпеці суб'єкта підприємства з точки зору наслідків їх реалізації (рис. 1).

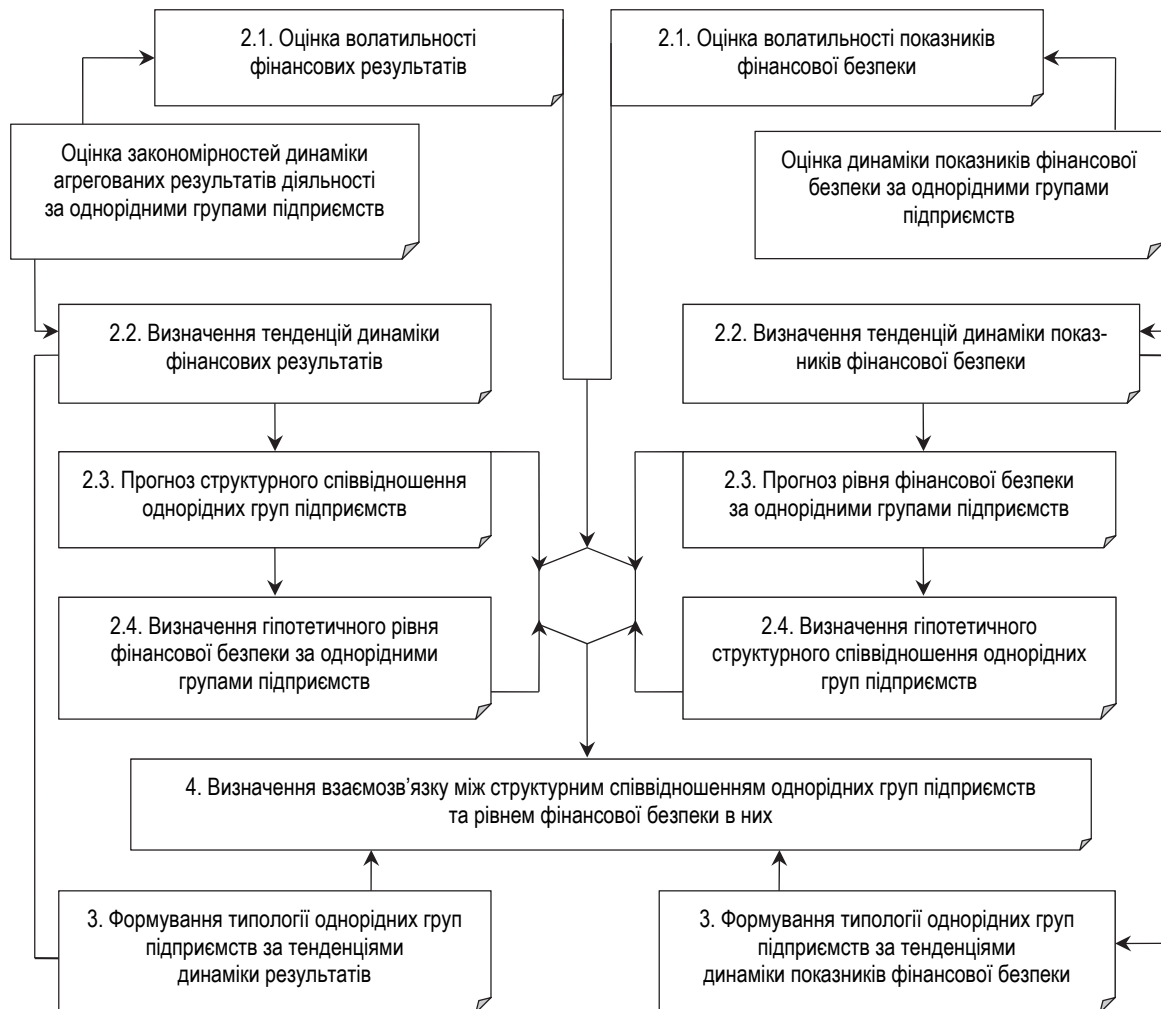

Рисунок 1 – Послідовність узагальненої оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва (розроблено автором)

Основним напрямом даного етапу дослідження є підтвердження чи спростування гіпотези про існування взаємозв'язку між структурним співвідношенням однорідних груп підприємств в економіці та рівнем фінансової безпеки в цих групах. Міркування при висуненні цієї гіпотези такі: зовнішні загрози по відношенню до суб'єкта підприємництва є тими ж самими, що й до інших суб'єктів підприємництва з цієї ж однорідної групи.

Зовнішні загрози по відношенню до однорідної групи формуються економічним середовищем, при змінах структурного співвідношення однорідних груп зміниться комплекс загроз по відношенню до аналізованої групи, їх взаємні впливи, відповідно зміниться і рівень фінансової безпеки аналізованої групи.

Важливим моментом є визначення однорідної групи підприємств. Групу підприємств можна вважати однорідною за наступних умов: підприємства мають спеціалізацію на певному виді економічної діяльності (групування за видами економічної діяльності); підприємства діють в одному соціально-економічному просторі (групування за адміністративно-територіальними утвореннями); підприємства мають подібний розмір (групування за розміром). Виключення з групи однієї чи кількох ознак перетворює групу на умовно однорідну, однак таке виключення наразі є необхідним з огляду на практичні аспекти реалізації дослідження. Чим менш однорідною є група, тим важчим буде підтвердити описану вище гіпотезу. Однак якщо гіпотеза буде підтверджена для умовно однорідної групи, то її можна вважати справедливою і для системи в цілому.

У даному випадку підтвердження гіпотези здійснювалось для умовно однорідних груп з групуванням за видами економічної діяльності. Джерелом вихідних даних є дані Державної служби статистики України стосовно основних показників соціально-економічного розвитку та фінансових результатів підприємств до оподаткування [11, 12]. Розрахунки проведено поквартально за період 2010–2013 рр. Ширший період не було взято у зв'язку із зміною КВЕД та відсутністю зіставних даних. Також необхідно зазначити, що розрахунки проведено не для всіх видів економічної діяльності. Так, з аналізу виключено суб'єкти підприємництва, що спеціалізуються на тимчасовому розміщенні та організації харчування, інформації та телекомунікації, професійній, науковій та технічній діяльності, у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, мистецтві, спорті та розвагах, оскільки за даними видами економічної діяльності статистичні дані є неповними, що не дає змогу стверджувати необхідну достовірність дослідження.

Початковим аспектом аналізу є оцінка динаміки виробництва ВВП в цілому та за окремими видами економічної діяльності. Динаміка виробництва ВВП в цілому за всіма видами економічної динаміки є низхідною з яскраво вираженою циклічністю, причому довжина циклу складає 1,37 року. Коефіцієнт варіації виробництва ВВП є незначним навіть з урахуванням циклічності. Однак у динаміці виробництва ВВП за окремими видами економічної діяльності спостерігаються суттєві відмінності від його виробництва в цілому за економікою. Так, низхідна тенденція виробництва ВВП властива майже всім видам економічної діяльності, як і циклічність, однак коефіцієнт варіації є значно вищим, а довжина циклу коливається від 1 до 6,87 року. Це дає підстави зазначити, що коливання виробництва ВВП за окремими видами економічної діяльності взаємно компенсують одне одного, основним джерелом зовнішніх загроз фінансовій безпеці однорідних груп суб'єктів підприємництва є нестабільність економічного середовища, в якому вони перебувають, основним джерелом загроз фінансовій безпеці країни є загальне зниження економічної активності, що також впливає і на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Характеризуючи динаміку виробництва ВВП у різних видах економічної діяльності, можливо не тільки визначити гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки, а й охарактеризувати стадію проходження кризи. Так, при існуванні чітко вираженої тенденції до зменшення виробництва ВВП ($a_1 < 0$) та одночасній циклічності, найбільш імовірним є наближення до піку кризових явищ за видом економічної діяльності, якщо фактична тенденція згладжується (рівняння набуває виду $VBP(t) = a_0 - a_1 \cdot Ln(t)$), то найшвидше кризові явища за видом економічної діяльності набули максимального вираження. Існування позитивної тенденції ($a_1 > 0$) свідчить про проходження піку кризи та початок економічного зростання. Відповідно, при наближенні до максимального вираження кризових явищ рівень фінансової безпеки повинен зменшуватись, а питома вага збиткових підприємств внаслідок реалізації сукупності зовнішніх загроз – суттєво зростати. У стані максимального прояву кризових явищ сукупність зовнішніх загроз реалізується найбільш повно, проте це також означає, що рівень фінансової безпеки найбільш сильно зменшився на попередніх етапах розвитку і його наступне зменшення не є таким же сильним. Питома вага збиткових підприємств при цьому зростає, але не так швидко, як у період наближення до кризи. У ситуації початку економічного

зростання рівень фінансової безпеки повинен зростати, але внаслідок загального негативного впливу економічної кон'юнктури таке зростання буде або незначним, або більш вираженим із суттєвими коливаннями.

Динаміка фінансового результату також може бути використана для характеристики якісних змін рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. На противагу закономірностям динаміки виробництва ВВП закономірності динаміки фінансового результату у всіх досліджених випадках мають циклічний характер. Довжина циклу при цьому коливається від 3,66 до 0,76 року. Водночас для фінансового результату до оподаткування спостерігаються більш виражені коливання, ніж у виробництві ВВП.

Нижче (табл. 1) відображено співвідношення гіпотетичних змін рівня фінансової безпеки

суб'єктів підприємництва за результатами аналізу динаміки виробництва ВВП та фінансового результату із динамікою питомої ваги збиткових підприємств. Логіка встановлення такого взаємозв'язку є наступною: при зменшенні рівня фінансової безпеки для більшої кількості підприємств у групі однорідних підприємств реалізується більша частка загроз та небезпек, отже, повинна зростати питома вага збиткових підприємств. Висунуті критерії якісної оцінки зміни питомої ваги збиткових підприємств є умовними, однак часте підтвердження гіпотез стосовно зміни питомої ваги збиткових підприємств завдяки властивості транзитивності робить адекватним і припущення стосовно зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності.

Таблиця 1 – Якісні зміни рівня фінансової безпеки за результатами аналізу динаміки ВВП та фінансового результату до оподаткування за видами економічної діяльності (складено автором)

Вид економічної діяльності	Гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки		Динаміка питомої ваги збиткових підприємств	
	за динамікою виробництва ВВП	за динамікою фінансового результату до оподаткування	гіпотетична	фактична
За всіма видами економічної діяльності	поступове зменшення рівня фінансової безпеки за рахунок погіршення економічної кон'юнктури	поступове зменшення рівня фінансової безпеки внаслідок високої змінності фінансового результату	суттєве зростання	+10 %
	різкі коливання рівня фінансової безпеки за рахунок випадкових факторів та неспівпадіння довжини циклів		суттєві коливання	0,09
Сільське, лісове та рибне господарство	поступове незначне підвищення рівня фінансової безпеки	поступове значне підвищення рівня фінансової безпеки з різкими коливаннями	значне зменшення значні коливання	-69 % 0,47
Промисловість	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зростання суттєве коливання	+17 % 0,10
Будівництво	значне зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зростання значні коливання	+26 % 0,14
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та автомобілів	незначне зменшення без коливань	незначне зменшення із незначними коливаннями	несуттєве зростання незначні коливання	+5 % 0,07
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	незначне зменшення із незначними коливаннями	незначне зменшення із незначними коливаннями	несуттєве зростання незначні коливання	+14 % 0,11
Фінансова та страхова діяльність	суттєве зростання рівня фінансової безпеки із можливими різкими коливаннями	суттєве зростання рівня фінансової безпеки із можливими різкими коливаннями	суттєве зменшення значні коливання	-19 % 0,21
Операції з нерухомістю	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із незначними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із незначними коливаннями	незначне зростання незначні коливання	-5 % 0,08
Освіта	незначне зменшення з незначними коливаннями	значне зростання з незначними коливаннями	значне зменшення незначні коливання	-30 % 0,14
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	незначне зростання із значними коливаннями	незначне зростання із значними коливаннями	незначне зростання незначні коливання	+18 % 0,21

Логічно також припустити, що між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств є кількісний взаємозв'язок. Також, швидше за все, при найвищому з можливих рівнів фінансової безпеки питома вага збиткових підприємств є найнижчою. Тим самим при певному значенні питомої ваги фінансового результату у ВВП рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є найвищим.

У повному обсязі гіпотетичні припущення щодо динаміки питомої ваги збиткових підприємств підтвердились для сільського, лісового та рибного господарства, промисловості, будівництва, оптової та роздрібно торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та автомобілів, фінансової і страхової діяльності, частково підтвердились – в цілому за всіма видами економічної діяльності, для транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, операцій з нерухомістю, освіти, не підтвердились – для охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Високий рівень збігу очікуваних і фа-

ктичних результатів дослідження свідчить про можливу адекватність висунутої гіпотези щодо існування взаємозв'язку між структурними змінами в економіці та рівнем фінансової безпеки зовнішніх небезпек та загроз.

Висновки. Результати дослідження свідчать про існування специфічних тенденцій зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за їх однорідними чи умовно однорідними групами. Зазначені тенденції можуть обумовлюватись односпрямованістю структурних перетворень в економіці. Інакше кажучи, сукупність зовнішніх небезпек та загроз є однорідною для однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності і залежною від структурного співвідношення груп підприємств. Підтвердження висунутої гіпотези робить можливим і доцільним узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності за наслідками реалізації зовнішніх небезпек та загроз.

Список літератури

1. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект / О. Ю. Амосов // Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 76–80.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
3. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / М. Бердар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – (Серія “Економіка”). – 2011. – № 124–125. – С. 73–76.
4. Ванькович Д. Роль фінансової безпеки підприємства в управлінні його фінансовими ресурсами / Д. Ванькович // Актуальні проблеми економіки перехідного періоду. – 1999. – Вип. 4. – С. 131–135.
5. Горячева К. С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства / К. С. Горячева // Менеджер. – 2004. – № 2 (28). – С. 96–103.
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
7. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
8. Кириченко О. А. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / за ред. О. А. Кириченко, М. П. Денисенка, В. С. Сідака. – К. : КРОК, 2010. – 412 с.
9. Мартюшева Л. С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління / Л. С. Мартюшева, Т. Е. Петровська, Н. І. Трихліб // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – 2006. – № 71. – С. 235–238.
10. Медведєва І. Б. Компонентний та структурний підхід до формування складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова // Економіка розвитку. – 2007. – № 4 (44). – С. 91–93.
11. Основні показники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
12. Фінансові результати підприємств до оподаткування [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

Отримано 11.11.2013

Summary

In the article are offered methodical approaches of the generalized estimation of financial security of subjects of entrepreneurial activity. Are resulted the generalized estimations of changes of financial security on results the analysis of dynamics of GDP and financial result to taxation. Is developed the hypothesis of intercommunication between financial security of business entities and structural correlation of homogeneous groups of enterprises.